

Om hvorfor det er nødvendig å kunne omgås to former for tenkning

Om sikkerhet og usikkerhet i erkjennelseslivet (II)

Dag-Otto Thunold

Første del av artikkelen sto i AiN nr. 4-2010.

G. Oppsummering og videreutvikling

33. Naturvitenskapen og «det levendes bånd»

Kort oppsummert kan vi dele de foregående betraktningene (se AiN nr. 4-2010) i to områder. *Det ene* var den sikkerhet og autoritet som utgår fra dagens naturvitenskapelige tenkning. En sikkerhet som står på solid, historisk grunn av vitenskapelige gjennombrudd, med de mange teknologiske anvendelser dette har brakt inn i vår praktiske hverdag (1-3).¹ Naturvitenskapens kjerneområde er den uorganiske natur. Denne stiller imidlertid sin stofflighet til disposisjon for den levende natur. Derfor må den organiske natur medregnes, men da kun frem til en for tenkningen ideell grense. Bak denne grense finner vi *det andre* området vi behandlet i del I. Denne grense er for tenkningen presist definert ved det skillet som går mellom *liv* og *ikke-liv*. I «Faust» blir vi av Goethe minnet på hvor nødvendig det er å være seg dette andre området bevisst: «Den som vil erkjenne og beskrive det levende søker først å drive ut ånden. / Da har han delene i sin hånd, men mangler dessverre det levendes bånd.»

Goethe innså tidlig at «det levende bånd» krever en annen tilnæringsmåte enn de objekter naturvitenskapen har mulighet til å legge «i sin hånd». For den som i sitt arbeid

1 Alle henvisninger til betraktninger i denne artikkelen oppgis med nr. i en parentes, f.eks. (21-22).

og/eller ut fra et rent erkjennelsesmessig behov, må forholde seg til *hele* mennesket eller *hele* naturmiljøet, og ikke bare utvalgte deler av begge, vil dette være av avgjørende betydning. Det gjelder frem for alt det markante skille – og møte som finner sted mellom to grunnleggende forskjellige fenomenverdenene, *den vi påtreffer i det ytre og den som fremgår av vår egen aktive tilstedeværelse i det indre* (12-15). Her ligger nøkkelen til å forstå betydningen av de metodiske prinsipper Goethe har tilført naturvitenskapen (21-22). At disse for en stor del er oversatt i dag, skyldes at han var langt forut for sin tid – en påstand disse betraktningene vil forsøke å underbygge.

34. Det selvbevisste jeg og den indre selvbetraktning. Om sikkerhet og usikkerhet

Bak nevnte grense, dvs. innenfor det Goethe skiller ut som det spesifikt levende, må også alt det vi forbinder med *sjel* og *ånd* (*jeg*) tas med i betraktningen (13-15). Hva mennesket angår refererer «ånd» til *jeget* og dets tilstedeværelse i møte med ytre og indre iakttagelsesinntrykk. De siste gir oss et innhold som – i tillegg til de ytre inntrykkene vi mottar – stammer fra følelseslivets vekslinger, den enhetlige idéverden og vårt eget handlingsliv. I den organiske natur for øvrig kan ånd forstås som den visdom eller den enhetlige intelligens som gjennomstrømmer alt levende. Dette kan f.eks. observeres i dyrenes instinktregulerte adferd, blottet som de er for menneskelig besinnelse, bedømmelse, personlige initiativ, valgets kvaler, tvil og tro. Der hvor ånd (visdom/intelligens) lever seg umiddelbart ut i dyrets instinkter, kan mennesket i indre selvbetraktning, erfare seg selv «i et sjikt mel-

*lom ånd og legemlighet».*² (Instinktive handlinger inntreffer riktignok, men det er høyst marginalt sammenlignet med dyrene.) I Rudolf Steiners menneskebegrep er det nettopp her, i dette mellomsjikt, vi må søke det *selvbevisste jeg*.³ Det avgjørende punkt er i hvilken grad *denne visshet om jegets eksistens som en kontinuerlig immateriell faktor i verden*, lar seg etablere som en sikker, i betydningen gjenkallelig (reproduserbar), erfaring i den indre selvbetragtning. I og med at man må gi avkall på det ytre bevis, gis det ingen annen form for sikkerhet i dette felt. Det man har til rådighet ut over den ytre erfaringsverden, er den kontemplative, tenkende betraktning, som kan opprettholde seg selv uavhengig av et ytre iakttagelsesinnhold.

35. Om betydningen av å kunne omgås to former for tenkning I

Ikke bare i de sekundære virkninger som er tilgjengelig i den ytre anskuelse i form av språk, bevegelse, form, mimikk, geberder osv, men primært i den indre anskuelse, er det mulig å nærme seg den fenomenverden vi forbinder med begrepene *livsprosess*, *sjelelivsprosess* og *åndslivsprosess*. Det innebærer ikke bare to tilnæringsmåter, men også to kvalitative forskjellige former for tenkning. I og med at de er utenfor rekkevidde for vårt ytre sanseapparat (11 og 14) vil indre iakttagelsesobjekter nødvendigvis fremstå som utilgjengelige for en naturvitenskapelig tilnærming. Til tross for at vår oppmerksomhet oftest er rettet utad, er vi likevel fullt i stand til å registrere bruddstykker av den uavbrutte, mer eller mindre bevisste virksomhet som utfolder seg i det indre. Ja, her kan vi sågar – idet vi mentalt fjerner oss fra de ytre inntrykkene – være intenst beskjeftiget med inntrykkene fra det mellomsjiktet som ble nevnt i foregående betraktning. Goethe var tidlig oppmerksom på at den sjelelig-åndelige virksomhet som (for andre enn en selv) er skjult til stede i et menneskes indre opp-

levelsesverden, er beslektet med det sjelelig-åndelige som er skjult til stede i den ytre natur. For ham var det innlysende at de forutsetter hverandre gjensidig. For egen del vil jeg hevde at dette er en nøkkel man i dag oftest overser: For hva er egentlig den dypere grunn til at vi i tenkningen er i stand til begripe noe som helst, om ikke nettopp dette slektskap? Hvordan kan vi ellers begripe mer enn det løse, fragmenterte innhold iakttagelsen kan gi oss?

36. Om betydningen av å kunne omgås to former for tenkning II

Nettopp dette dype og hemmelighetsfulle slektskap mellom den ytre og den indre verden, driver mennesket til å søke virkelighetens sanne innhold. Til dette formål er vi utrustet med evner som rager utover det skolevesenet og utdanningsinstitusjonene kan stimulere og aktivere. Alt det de kan bistå med er vel og bra. Men like fullt vil man, før eller siden, nå det punkt hvor man helt og holdent er overlatt til seg selv – hva denne utfordringen angår. Da gjelder det å få øye på at det faktisk gis to måter å nærme seg virkeligheten på – med to tilsvarende former for tenkning.

Steiner brakte Goethes anskuelser et betydningsfullt skritt videre idet han gjorde oppmerksom på at tenkningen er nådd frem til det trinn i bevissthetens evolusjon hvor den kun med egen kraft kan bringe seg selv videre. Det dreier seg om en viljesbåret unntagelsestilstand⁴ hvor den angjeldende hengir seg til en bestemt form for tenkende betraktning. Slik det å beskjeftige seg med matematikk ikke er mulig uten at det er villet, må også en slik forvandling av tenkningen være villet. I begge tilfeller kommer man ingen vei uten øvelse og tålmodighet. Den ekstra energi som på det vis gytes inn i den hengivelse som kommer betraktningens gjenstand i møte, erstatter den understøttelse tenkningen normalt mottar fra den ytre sanseprosess. Også i så måte er det et nært slektskap mellom denne andre form for tenkning og matematisk virksomhet.

4 Jf. Rudolf Steiner, *Frihetens filosofi*.

2 Rudolf Steiner, «Menschengeist und Tiergeist», Berlin 17.11.1910. (GA 60).

3 Se note 2.

37. Om betydningen av å kunne omgås to former for tenkning III

At denne nye form for tenkning så lett overses henger sammen med at den må utvikles individuelt – i det stille. Den kan i dag ikke som den andre, sedvanlige tenkningen øves og pleies i regi av skoler og universiteter. Men like fullt bygger den på denne. Steiner har en gang uttalt at man egentlig må ha passert 28 år for å kunne ha et dypere utbytte av å arbeide med *Frihetens filosofi*. Dette henger sammen med det at denne nye form for tenkning følger etter det vi forbinder ved dagens naturvitenskapelige skoling. Å dytte dette på ungdom er derfor ikke å anbefale. Alt til sin tid. For at forvandling skal være reell må det være «noe» som forvandles. I dette tilfellet er det nettopp den vanlige tenkning, den som øves og utvikles i skolen og på universitetene, som forvandles. Den nye evnen skal ikke komme isteden for den gamle. Den adderes til. De to trenger hverandre – i det lange løp.

Det vil alltid være et individuelt anliggende hvorvidt man beslutter seg for å gå inn i slike øvelser. Her skiller den nye tenkning seg fra den gamle, i og med at man får sistnevnte som en allmenn kulturgave, mens den nye må erobres på grunnlag av et personlig initiativ. Dette henger sammen med bevissthetens tidsalder, noe vi kommer tilbake til i betraktning 48 og 49.

38. Om konsekvens i tenkningen

At dette tilsynelatende ikke er et brennende tema i dag henger sammen med det paradoks som ble nevnt i betraktning 10 og 11. *En vitenskap som definerer seg selv innenfor de rammer som dikteres av en materialistisk verdensanskuelse, må – så sant den er konsekvent i gjennomføringen av ethvert resonnement, før eller siden nå frem til det punkt hvor den med logisk nødvendighet forneker den kvalitative egenart ved den immaterielle virksomhet (tenkningen) den selv er fremgått av og fortløpende betjener seg av.*

Fordi dette i dag er en dominerende verdensanskuelse, er det for den som innser dette av avgjørende betydning å beskjefte seg med nevnte paradoks. Så lenge «dørene» i nevnte innelukkede tankerom ikke åpnes mot den overordnede, enhetlige idéverdenen, slik denne kan erfares hinsides enhver vitenskapelig disiplin, enhver verdensanskuelse og enhver tro, vil opphavet til forestillingslivets gåtefulle, immaterielle billednatur ikke bli erkjent i sitt sanne vesen. Man griper isteden til forestillingen om at tenkning egentlig kun er nerveimpulser osv. Hvor lett er det ikke da å overse at konsekvensen av en slik overbevisning må være at kilden til det jeg selv betrakter som min selvstendige tenkning, ikke ligger i mitt jeg, men i materielle prosesser. Det betyr at menneskets åndelige egenskaper (her evnen til å tenke) flyttes fra bevisstheten hvor den lever seg ut som oversanselig fenomen, og inn i materien, for så å bli søkt der.

39. Tenkningen som sådan er overordnet enhver natur- og livsanskuelse

En slik form for reduksjonisme ville ikke sett dagens lys om det ikke nettopp var for det faktum alle og enhver kan erfare: Slik bevegelse som sådan er overordnet alle mulige bevegelsesformer, er tenkningen som sådan overordnet ethvert tanke-system, enhver verdensanskuelse, enhver vitenskapelig disiplin, enhver tro osv. Å innse det fullt og helt krever en form for tenkning som hever seg over den sedvanlige, avblekede form vi normalt fanges inn i og betjener oss av, den være aldri så hensiktsmessig i en gitt kontekst.

Rudolf Steiners livsverk inneholder utallige henvisninger til en slik overordnet, kontekstfri tenkning – identisk med den viljesbårede, kontemplative tenkning som ble beskrevet ovenfor. Her er ett eksempel: «Dere vil ikke klare å leve med det som utvikles i åndsvitenskapen dersom ikke det lyn slår ned, at denne gnist tennes, som gjør tenkningen aktiv! [...] Da opphører det moderne klarsyn å være noe merkelig – når mennesket vil utvi-

kle den energien som bringer aktivitet inn i tenkningen.»⁵

40. Om sikkerhet og usikkerhet i erkjennelseslivet

Den omtalte sikkerhet og autoritet (33 og 1-3) i møte med den uorganiske natur virker uoppnåelig på den andre siden av den omtalte grensen – om man da ikke åpner døren inn til Goethes vitenskapelige prinsipper (22) eller Wilhelm Preyers naturanskuelse,⁶ som ikke var ulik Goethes. Preyer hadde for øvrig et positivt og aktivt forhold til Darwins evolusjonsteori. Nå krever som kjent det å oppøve ferdigheter og erobre nye kunnskaper på et naturfaglig område, en livslang innsats og læring. Det kan ikke være annerledes mht. den vitenskapelige impuls som utgår fra henholdsvis Goethes naturvitenskapelige skrifter med den utvidelse og videreutvikling Rudolf Steiner gjennomførte på tenkningens område. Enhver som er villig til prøve ut disse metodene innser at det ikke krever en mindre grad av skolering, kontinuitet og utholdenhet enn f.eks. et kjemistudium. Hvor ofte ser man ikke Steiners produksjon karakterisert med en rask, professoral dom, uten at vedkommende er klar over at han har å gjøre med et øvelsesfelt som ikke er mindre omfattende enn det vedkommende selv er skolert i?

Men dette henger nok også sammen med spørsmålet: «Kan man i det hele tatt oppnå sikkerhet på dette område?» Det er et erkjen-

5 Se det såkalte «Jugendkurs» fra 1922, *Geistige Wirkenskräfte im Zusammenleben von alter und junger Generation. Pädagogischer Jugendkurs* (GA 217). Boken utkom i 1994 på Antropos Forlag under tittelen «Ungdomskurset». Den består av 13 foredrag Steiner holdt for en gruppe yngre mennesker.

6 Wilhelm Preyer (1841-1897), tysk biokjemiker og en sann forkjemper for darwinismen. Professor i fysiologi i Jena. Steiner har forfattet et skriv tilegnet hans liv og virke. Se GA 30: *Methodische Grundlagen der Anthroposophie 1884-1901*. Her ser man et klart slektskap mellom Goethe, Steiner og Preyer når det gjelder naturanskuelse.

nelsesanliggende som i dag fortjener en like stor oppmerksomhet som den naturvitenskapen først møysommelig tilkjempet seg i løpet av 15- og 1600-tallet. Da må det åpnes opp for det betimelige spørsmål om ikke det spirituelle aspekt i tilværelsen i løpet av vårt nye århundre fortjener den samme åpne og undersøkende holdning som historisk har blitt det materialistiske aspekt til del.

41. Om ensidige verdensanskuelser

Man må i en tenkende betraktning kunne trekke en ideell (i betydningen ikke konkret) grense A mellom 1) *ikke-liv og liv*, 2) *liv og sjel* og 3) *sjel og ånd* (jeg). I en materialistisk verdensanskuelse må nok denne grense formuleres annerledes, antagelig noe i denne retning: Grense B mellom 1) *uorganisk materie og liv*, 2) *organiske prosesser og sjel* og 3) *organiske prosesser og tenkning* (*nevrofysiologiske prosesser*). I B er det lagt inn en forutsetning: Det tas for gitt at høyere nivåer har sin opprinnelse i lavere nivåer, slik at liv, sjel og ånd (jeg) har sin genese i materielle prosesser og ikke omvendt. Her befinner vi oss ved et veiskille mellom to verdensanskuelser. Den ene er orientert mot det materielle, den andre mot det spirituelle. Et eksempel på det siste finner vi i følgende idé hos Wilhelm Preyer, her gjengitt av Rudolf Steiner: «Ånden slumrer opprinnelig i materien, men den er i denne slumrende tilstand virksom, den former materien, organiserer den, til den antar en form hvor den på en, for denne, tilpasset måte kan åpenbares.»⁷ Hva skulle i så fall denne *optimale* form være annet enn nettopp det menneskelige jeg? For en undersøkende betraktning kan imidlertid verken en ensidig materialisme eller en ensidig spiritualisme tas for gitt. I og med at de begge har rang av å være en mulig antagelse eller hypotese, er de vitenskapelig sett likeverdige. I det øyeblikk en av dem tas for gitt på bekostning av den andre, står vi overfor en form for ensidig monisme hvor det vitenskapelige kravet om

7 Samme sted.

en åpen, fordomsfri tilnærming er forlatt – og det allerede før undersøkelsen er kommet i gang.

42. Om flytende grenser og en tenkning som drives i to retninger

At ovennevnte grenser (A og B i foregående betraktning) i dag ofte fremstår som utflytende og uklare, henger sammen med at vi har vennet oss til å omgås et svært mangelfullt menneskebegrep. Det skyldes først og fremst at den materialistiske og den spiritualistiske tenkningen driver erkjennelsen i to motsatte retninger. Denne form for dualisme vil i fremtiden utgjøre en økende sosial trussel om den ikke leges i erkjennelseslivet. Et hovedanliggende for Steiner i hans *Frihetens filosofi* er nettopp å overvinne dualismen i erkjennelseslivet. Dette temaet vil vi gå nærmere inn på i neste kapittel (H).

I sin tid ble grensen mellom henholdsvis de naturvitenskaplige og de humanistiske disiplinene trukket relativt skarpt, med deres respektive metoder og gjenstander (objekter). Det tyske uttrykket for de humanistiske fagene er *Geisteswissenschaft*. Rudolf Steiner utvidet dette begrepet i en retning man i dag ofte ser benevnt som *spirituell humanisme*. Det han kaller åndsvitenskap omhandler ikke bare den menneskeskapte andel av virkeligheten (kulturframbringelser), slik denne foreligger som historisk kjensgjerning, men også hva dette skapende element er i og for seg – sett ut fra en spirituell idéanskelse.

43. Biologismens forhold til humaniora

De fire eksistensnivåene mineral, plante, dyr og menneske inngår i den klassiske, aristoteliske inndeling av naturrikene, slik denne er vist nedenfor (46). Dette er en hensiktsmessig oppstilling i forhold til vårt formål som bestod i å kunne skille ut de områdene som ikke er tilgjengelige for våre ytre sanser. Dette er et vesentlig punkt, i og med omtalte ulikhet som hersker mellom naturvitenskapens sikkerhet hva den uorganiske natur angår og den tilsva-

rende usikkerhet hva et fullverdig menneskebegrep angår.

I biologismen⁸ ser vi et forsøk på å viske ut grensen mellom naturvitenskap og humaniora, for på det vis å oppnå en naturvitenskapelig sikkerhet på dette området. Her ser vi en klar reduksjonisme: Det de humanistiske fagene søker uavhengig av biologi, er ikke noe i kraft av seg selv, men en ren følge av biologiske prosesser. Disse er på sin side en følge av «heldige omstendigheter» innenfor en kompleks kjede av kjemiske og fysiske prosesser. Enhver kjede av årsaker og virkninger går med andre ord fra den døde natur til den levende som igjen går til det sjelelige osv. Dette blir først et problem i det øyeblikk det femstilles og omgås som noe mer enn kun en antagelse.

44. Fra det utvidete menneskebegrep til det utvidete evolusjonsbegrep

Den som opp i mot en slik materialistisk forklaringsmodell legger overordnede evolusjonsprinsipper til grunn, ikke bare for den biologiske utvikling, men også for menneskets oversanselige ledd kan vanskelig finne dette forenlig med en deterministisk bestemmelse av menneskets individualitet. Det gjelder enten denne determinisme er av biologisk (genetisk), psykologisk eller annen art. Men hva kan man så sette opp mot denne troen på at absolutt alt utvikles ut fra bestemmelser gitt i fortiden? Det utvidete menneskebegrep som fremgår av Rudolf Steiners livsverk kan i utgangspunktet selvsagt heller ikke være noe mer enn en antagelse. For å kunne undersøke den må man sette seg inn i hvordan han i tenkningen, fører Darwins beskrivelse av den biologiske evolusjon konsekvent videre hvilket betyr at den også gjøres gjeldende mht. menneskets sjelelig-åndelige utvikling. Det innebærer at den biologiske evolusjon frem-

⁸ Biologisme: «Biologi brukt normativt, en tro på at naturgitte trekk overbestemmer mennesker, historie og samfunn. Å forklare grunnleggende ikke-biologiske forhold med biologi.» Sitatet er hentet fra <http://astridmeland.wordpress.com/2009/09/29/driver-eia-med-sosiobiologi-biologisme/>

står som et spesialtilfelle av et overordnet, universelt evolusjonsprinsipp. Dette åpner for et utvidet menneskebegrep.

45. «Man har verken i materialismen eller i spiritualismen den hele virkelighet»

Et særtrekk ved Rudolf Steiners erkjennelsesmetode og frihetsfilosofi er at den anerkjenner både materialistiske og spirituelle anskuelser, alt etter som hvor berettiget og hensiktsmessig det ene og det andre er i det enkelte tilfelle: «Man har verken i materialismen eller i spiritualismen den hele virkelighet, men egentlig to <fotografier> sett fra to ståsteder. I bunn og grunn har materialisten likeså rett som spiritualisten, [...] da det ene er kun et avtrykk av det andre.»⁹ Slik viser han en vei som tar hensyn til de to verdensanskuelserne som naturlig oppstår i menneskets møte med verden. Som vi etter hvert vil komme tilbake til, gjaldt det for ham å slå bro over en splittelse som har sin årsak i menneskets bevissthet. En splittelse man på nytt og på nytt må ta fatt i. Den kan ikke overvinnnes en gang for alle.

46. Eksistens, formering, egenbevegelse og tenkning

Hva sitter vi igjen med dersom vi tenker bort det menneskelige åndselement? Det vil si det individuelle jeg, det som – fristilt fra subjektets lyster og ulyster – kan hengi seg til tenkningen, for der fritt å bevege seg i den enhetlige idéverden, hinsides det i oss som er bundet til tid og sted? Vi innser at vi ved slik å fjerne dette befinner oss på dyrets trinn.

Tilsvarende kommer vi til plantens trinn først i det vi tenker bort det som gjør dyr til dyr, nemlig dets sjeleliv som visdomsfullt er føyet inn i dets instinktvesen, dette «noe» som rager utover plantestadiet.

Til slutt må vi tenke bort det levende i planteriket for å komme til den uorganiske natur. Det utvidete menneskebegrep er i denne sammenheng en følge av at mennesket bærer alle de «aristoteliske trinnene» i sitt vesen. Nedstående skjema er utarbeidet av Albertus Magnus (1193-1280), idet han tok utgangspunkt i Aristoteles' ideer med spørsmål om i hvilken grad kriteriene eksistens, formering, bevegelse og tenkning er oppfylt:

Aristoteles' inndeling v/ Albertus Magnus	Eksistens	Formering	Egenbevegelse	Ånd Tenkning
Menneske	ja	ja	ja	ja
Dyr	ja	ja	ja	nei
Plante	ja	ja	nei	nei
Mineral	ja	nei	nei	nei
Steiners inndeling	Fysisk legeme	Livslegeme (Livsvesen)	Sjelelegeme (Sjelevesen)	Jeg Tenkning
Menneske	ja	ja	ja	ja
Dyr	ja	ja	ja	nei
Plante	ja	ja	nei	nei
Mineral	ja	nei	nei	nei

9 Rudolf Steiner, *Soziales Verständnis aus Geisteswissenschaftlicher Erkenntnis* (GA 191), Dornach 3.10-14.11.1919, s. 56. Temaet er også behandlet en rekke andre steder, f.eks. i GA 191 (s. 56), GA 198 (s. 36) og GA 20 (s. 50).

(Resten av artikkelen følger i nr. 1-2012)